

Literární program s multikulturní tematikou pro žáky 1. stupně ZŠ

Kateřina Šenberková

Sekce – PŘÍRODNÍ, HUMANITNÍ a SPOLEČENSKÉ VĚDY,
Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, 5. ročník
Magisterský studijní program – UČITELSTVÍ PRO 1.STUPEŇ ZŠ

Abstrakt: Tato diplomová práce se zabývá vytvořením a ověřením literárního programu s multikulturní tematikou pro žáky 4.–5. ročníku základní školy. Program vychází z knihy Kamarádi z velké dálky od Martiny Drijverové a je rozdělen do tematických dnů, které žákům přibližují různé světové kultury prostřednictvím literatury, tvořivých a zážitkových aktivit. Cílem práce bylo vytvořit program, který bude věkově přiměřený, mezipředmětově propojený a snadno využitelný v praxi. Praktická část se opírá o strukturované rozhovory s pedagogy, kteří program realizovali ve výuce a poskytli zpětnou vazbu pro jeho další úpravy. Na základě jejich doporučení byl program upraven a doplněn o nové aktivity. Výstupem je ověřený vzdělávací materiál, který může sloužit pedagogům jako nástroj pro rozvoj kulturní senzitivity u dětí.

Klíčová slova: RVP ZV, multikultura, 1. stupeň ZŠ, literární program, čtenářská gramotnost, tematický program, didaktické metody, zážitkové učení, mezipředmětové propojení, ověření v praxi, strukturovaný rozhovor, výukový materiál, kulturní senzitivita

1 Úvod

V současné době je školní prostředí stále častěji místem, kde se setkávají děti s odlišným kulturním zázemím, zkušenostmi i hodnotami. Tato různorodost představuje příležitost k rozvíjení kulturní senzitivity a k budování otevřenějšího a tolerantnějšího pohledu na svět. Na druhou stranu však klade na pedagogy nové nároky – jak dětem rozmanitost přiblížit, jak ji začlenit do výuky a jak ji učinit srozumitelnou i těm nejmladším žákům. Právě literatura může být v tomto ohledu velmi silným a přirozeným nástrojem.

Diplomová práce se zabývá problematikou multikultury na 1. stupni základní školy, konkrétně pro žáky 4. a 5. ročníku. Program vychází z knihy Kamarádi z Velké dálky od Martiny Drijverové, která slouží jako inspirační základ pro tvorbu aktivit a tematických okruhů. Hlavním cílem je vytvořit program, který bude věkově přiměřený, propojený s různými vzdělávacími oblastmi a zároveň snadno využitelný v praxi. Program má sloužit nejen žákům, ale také pedagogům jako nástroj pro hlubší porozumění jiným kulturám a posilování respektu vůči odlišnosti.

Teoretická část práce se věnuje rozboru pojmu multikultura, jeho významu ve vzdělávání a možnostem, jak jej srozumitelně a přirozeně přiblížit mladším školním dětem. Zohledňuje přitom doporučení Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (RVP ZV) a opírá se o odbornou literaturu, která se věnuje nejen multikulturní výchově, ale také metodám kritického myšlení a mezipředmětového propojení.

Praktická část popisuje strukturu programu, jednotlivé tematické dny a jejich obsahové zaměření. Významnou součástí je ověření programu ve školní praxi formou strukturovaných rozhovorů s pedagogy, kteří s programem pracovali nebo jej sledovali jako pozorovatelé. Na základě zpětné vazby byl program dále upraven – došlo k navýšení časové dotace a doplnění doporučených aktivit zaměřených mimo jiné na matematiku a státní symboly.

2 Kamarádi z velké dálky

Tato kniha od autorky Martiny Drijverové přináší mladým čtenářům možnost nahlédnout do života dětí z různých koutů světa. Prostřednictvím poutavých příběhů představuje jejich každodenní radosti, starosti, rodinné zvyklosti, školní docházku i specifika prostředí, ve kterém vyrůstají. Každá kapitola se věnuje jednomu dítěti z konkrétní země a přibližuje jeho život prostřednictvím jednoduchého, ale poutavého vyprávění. Přestože děti pocházejí z rozličných kultur a žijí v odlišných podmínkách, kniha zdůrazňuje, že jejich přání, sny a přátelství jsou si často velmi podobné.

Kniha obsahuje 22 příběhů, přičemž každý je doplněn tradiční pohádkou nebo legendou typickou pro danou oblast. Tento koncept umožňuje propojit realitu s pohádkovým světem a dává čtenářům možnost nahlédnout nejen do běžného života dětí v různých zemích, ale také pochopit jejich kulturní dědictví a tradice. Každý příběh tak nejen informuje, ale zároveň umožňuje hlubší pochopení souvislostí mezi způsobem života a hodnotami, které si jednotlivé kultury předávají z generace na generaci.

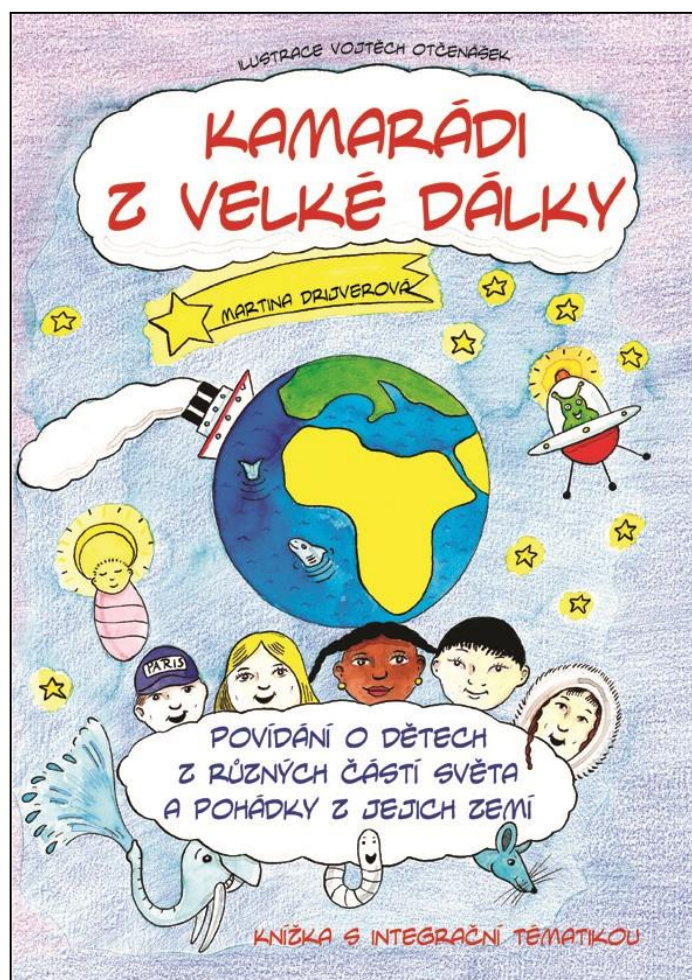
Důležitou roli v knize hrají ilustrace Vojtěcha Otčenáška, které pomáhají dětem vizuálně vnímat prostředí a odlišnosti v oděvu, architektuře nebo přírodních podmínkách jednotlivých zemí. Ilustrace dodávají příběhům autentičnost a zároveň podporují představivost mladých čtenářů. Díky nim mohou děti lépe pochopit kulturní rozmanitost a snadněji se vcítit do prostředí, ve kterém jejich vrstevníci žijí.

Každá kapitola knihy začíná představením dítěte z určité země. Příběhy jsou psány srozumitelným a přirozeným jazykem, který je blízký dětskému vnímání. Autorka volí jednoduché věty, živé dialogy a poutavé líčení, což zajišťuje, že se děti snadno začnou a příběhy je zaujmou. Každodenní situace, které hlavní postavy zažívají, jsou popsány způsobem, který umožňuje malým čtenářům porovnat vlastní zkušenosti s životem dětí z jiných kultur.

Součástí každé kapitoly je také pohádka nebo pověst, která rozšiřuje poznání o dané kultuře. Pohádky mají různé tematické zaměření – některé vyprávějí o vzniku přírodních úkazů, jiné se věnují morálním hodnotám nebo historickým událostem. Propojení realistického příběhu a tradičního vyprávění dává čtenářům možnost pochopit, jakým

způsobem lidé v různých částech světa vysvětlují své tradice a jaké hodnoty jsou pro ně důležité. Kniha se zaměřuje na několik klíčových témat, která se v jednotlivých příbězích opakují:

- Rodinný život – V příbězích se objevují různé modely rodiny, přičemž některé kultury kladou důraz na tradiční rodinné vazby a společné soužití více generací, zatímco jiné se zaměřují na individualitu a samostatnost.
- Škola a vzdělání – Každé dítě v knize navštěvuje školu, avšak vzdělávací systémy se liší. Čtenáři se dozvídají například o odlišnostech v délce školního roku, povinnosti nosit uniformy či jiných zajímavostech, které jsou typické pro konkrétní regiony.
- Tradiční zvyky a svátky – Každá kultura má své jedinečné oslavy a svátky, které jsou v knize přibližovány prostřednictvím hlavních postav.
- Každodenní život a volný čas – Děti v různých kulturách tráví svůj volný čas odlišně, ať už jde o sport, tradiční hry nebo pomoc v rodinném hospodářství (Drijverová, 2011, s. 3-95)

Obrázek 1 Kamarádi z velké dálky (Drijverová, 2011)

3 Literární program Kamarádi z velké dálky

Cílem této diplomové práce je vytvořit literární program s multikulturní tematikou, který je určen pro žáky 4.–5. ročníku základní školy. Program nese název Kamarádi z velké dálky a vznikl jako reakce na potřebu zařazovat do vzdělávání témata mezikulturního porozumění a kulturní rozmanitosti formou, která je pro mladší školní děti srozumitelná, aktivní a hravá. Celý program je postaven na práci se stejnojmennou knihou Kamarádi z velké dálky, která slouží jako výchozí motivační prvek a propojuje jednotlivé tematické bloky. Každý programový den se zaměřuje na jednu konkrétní zemi a její kulturu. Děti se postupně seznamují s postavami dětí z různých států světa, přičemž prostřednictvím pohádek, výtvarných činností, praktických aktivit a jazykových dovedností poznávají jejich každodenní život, zvyky, tradice a kulturní zvláštnosti.

V případě České republiky nebyl v původní knize text o postavě obsažen, proto byl pro potřeby programu vytvořen autorský příběh, který tematicky odpovídá ostatním částem. Pohádka použitá v tomto bloku, Čert a Káča, byla záměrně zvolena jako zástupce české národní pohádky.

V následující tabulce je zobrazena struktura jednotlivých dní.

PROGRAMOVÝ DEN	STÁT	KONTINENT	POSTAVA	POHÁDKA
1.	Česká republika	Evropa	Anička	Čert a Káča
2.	Ghana	Afrika	Sika	Kudlanka
3.	Mexiko	Amerika	Carlos	Zvířata a ptáci
4.	Vietnam	Asie	Van Minh	Kouzelný džbán
5.	Austrálie	Austrálie	Carol	Klokanice

Program má jasně stanovenou strukturu každého dne, která podporuje orientaci učitele i žáků. Mezi hlavní části patří: motivační úvod (často spojený s hádankou nebo prací s ilustrací), geografická orientace pomocí mapy a globusu, jazyková aktivita (základní fráze v jazyce dané země), kulturní činnosti (např. tvorba tradičních předmětů, dramatizace pohádek, hudební nebo taneční aktivity) a závěrečné shrnutí formou záznamu do cestovního pasu.

Každá lekce je plně rozpracována – obsahuje konkrétní popis jednotlivých fází, potřebné pomůcky, pokyny pro učitele i předpokládané činnosti žáků. Důraz je kladen na aktivní zapojení dětí, mezipředmětové propojení a rozvoj kompetencí, zejména v oblasti spolupráce, komunikace, kulturní senzitivity a tvořivosti. Po každé rozpracované lekci následují také metodické listy. Tyto přehledné listy slouží jako podpora pedagogovi při přípravě a reflexi programu. Obsahují shrnutí obsahu dne, cíle a hlavní body výuky.

Umožňují tak nejen snadnější orientaci v připraveném programu, ale i jeho případné přizpůsobení konkrétní třídě nebo věkovému složení žáků.

Pro geografickou orientaci slouží žákům vytvořený globus autorkou diplomové práce, který zobrazuje pouze obrysy jednotlivých kontinentů s jejich názvy. Tento zjednodušený model napomáhá dětem lépe pochopit rozmístění kontinentů v základních geografických souvislostech a usnadňuje jejich orientaci v tématu.

Celý program je zároveň propojen tzv. cestovním pasem, který si každý žák na začátku programu samostatně založí. S tímto pasem žáci aktivně pracují během všech tematických dní – zaznamenávají si do něj klíčové informace o navštíveném státě, vkládají obrázky a další výstupy z aktivit. Cestovní pas plní nejen roli motivační pomůcky, ale zároveň podporuje systematizaci poznatků a umožňuje dětem sledovat vlastní pokrok.

Ukončením programu je závěrečná lekce v rozsahu jedné vyučovací hodiny, která slouží ke shrnutí získaných poznatků a reflexi všech absolvovaných tematických dní. Žáci mají v rámci této lekce příležitost sdílet své zážitky, porovnat jednotlivé kultury, které „navštívili“, a zhodnotit celý svůj multikulturní výukový zážitek.

Struktura tematických dnů vychází z principů projektového vyučování – i když se nejedná o projekt ve smyslu klasické metodiky, sdílí s tímto pojetím důraz na propojení učiva, aktivní učení, zážitek a smysluplnost. Projektové vyučování podle Coufalové podporuje motivaci žáků, rozvoj spolupráce, samostatnost i odpovědnost za vlastní učení. Učivo je navíc propojeno s reálným světem, což zvyšuje jeho význam a u žáků posiluje zájem o poznávání (Coufalová, 2006, s. 10-16). Celkově program podporuje vytváření pozitivního vztahu k jinakosti a otevřenost vůči jiným kulturám, což jsou klíčové předpoklady pro rozvoj multikulturní kompetence žáků v primárním vzdělávání.

4 Ukázka lekce – Austrálie

Jméno kamaráda: Carol

Pohádka: Klokance

Ročník: 4.-5. ročník

Časová dotace: 5-6 vyučovacích hodin

Pomůcky: kniha Kamarádi z velké dálky (Drijverová, 2011), tabulka předpovědí, interaktivní tabule, interaktivní mapa (viz obrázek 13), předem vyrobený globus, papíry, nůžky, tužka, tablety/notebooky, jazykolam, cestovní pas, texty aboridžinských příběhů, psací potřeby, čtvrtky, vatové tyčinky, tempery, ukázky tečkované malby

Popis činností:

1) Motivace – pohádka Klokance

Pokyny učitele: *Dnešní kamarád má velmi rád tuto pohádku, pozorně poslouchajte a přemýšlejte, kde dnešní kamarád žije.*

Činnosti žáků: zapisování do tabulky předpovědí, vymyšlení návaznosti příběhu

Pomůcky: kniha Kamarádi z velké dálky (Drijverová, 2011, s. 91), tabulka předpovědí

Popis: Učitel žákům rozdá tabulku předpovědí. Žáci na základě názvu napíší v jedné až dvou větách, o čem by příběh mohl být. Učitel začne číst jednotlivé části textu. Mezi jednotlivými částmi textu nechá chvíli času, aby žáci mohli vyplnit své předpovědi. Vždy po přečtení dané části si žák zapíše, co se v příběhu skutečně odehrálo a zároveň

si zapíše svůj návrh na pokračování. Po přečtení celého příběhu žáci přemýšlí nad státem, ze kterého tato pohádka pochází (nápověda: klokan, vombat atd.).

2) Seznámení s novým kamarádem

Pokyny učitele: *Dnešní novou kamarádkou bude dívka jménem Carol, poslouchajte tedy, jestli jsme správně uhodli stát, ve kterém žije.*

Činnosti žáků: vyhledávání na interaktivní mapě

Pomůcky: kniha Kamarádi z velké dálky, interaktivní tabule, interaktivní mapa

Popis: Učitel čte text v knize (Drijverová, 2011, s. 89). Čte pouze do slova KILOMETRŮ. Následně se děti zeptá, ze kterého státu tedy dívka pochází (Austrálie) a vyzve je k hledání na interaktivní mapě. Zaměří se na velikost oproti České republice.

3) Vlastní globus

Pokyny učitele: *Právě jsme našli, kde Austrálie leží a jaký má tvar. Pojdme si tedy znovu název tohoto státu připnout na náš společný globus.*

Činnosti žáků: umístění názvu státu na globus

Pomůcky: předem vyrobený globus, lísteček s názvem státu

Postup: Zaznamenání dalšího státu na globus. Na společný globus se připevní název státu připravený učitelem. Učitel klade důraz na správné umístění státu na globus.

4) Jazyk

Pokyny učitele: *Víte, jakým jazykem mluví v Austrálii? Myslím, že ho moc dobře znáte.* **Činnosti žáků:** konverzace v angličtině, jazykolam

Pomůcky: tablety/notebooky, jazykolam, cestovní pas

Postup: Žáci odpovídají na otázku položenou učitelem. Pokud daný jazyk neuhodnou, mají 1 minutu na to si tuto informaci vyhledat na tabletu/notebooku. Následuje krátká konverzace v angličtině ve dvojicích nebo malých skupinách (maximálně 3 žáci), které si žáci sami vytvoří. Každý svým kamarádům řekne v pár jednoduchých větách svůj den, jako nám ho představuje naše nová kamarádka Carol. Kdo bude mít hotovo, tak si zaznamenává fráze do svého cestovního pasu. Od té chvíle platí opět dohoda, že pro dnešek říkáme tato slova pouze v angličtině.

Následuje vyzkoušení australského jazykolamu. Učitel žákům jazykolam promítne na interaktivní tabuli/připne papír s jazykolamem na tabuli. Jazykolam zkouší celá třída i s učitelem, poté každý potichu sám. Na závěr učitel vyzve dobrovolníky, kteří chtějí přednést jazykolam z paměti před třídou.

5) Jazykolam:

„How much wood would a woodchuck chuck if a woodchuck could chuck wood?“

Aboridžinci

Pokyny učitele: *Carolina rodina patří k původním obyvatelům Austrálie, kteří se nazývají Aboridžinci. Tito obyvatelé se vyznačují velmi bohatou kulturou, především tradičním uměním, hudbou a vyprávěním příběhů. Nyní si vše vyzkoušíme.*

Činnosti žáků: čtení příběhů a jejich zpracování, tečkovaná malba

Pomůcky: kniha Kamarádi z velké dálky, texty příběhů, papíry, psací potřeby, čtvrtky, vatové tyčinky, tempery, ukázky tečkované malby

Popis: Učitel čte text z knihy, po slovo LEGRACE (Drijverová, 2011, s. 89)

Učitel žáky rozdělí do skupin po třech. Každý ve skupině dostane jeden text. Po přečtení si sdělí, co se v textu dozvěděli a hledají případně shody. Následně si každý

svůj text vyzdobí pomocí tečkované malby. Pro lepší navození atmosféry učitel v průběhu činností pouští aboridžinskou hudbu.

Australská hudba: <https://www.youtube.com/watch?v=N8Oof5uNGAk> (Australia Flew, 2018)

- „DOT PAINTING“ – tečkovaná malba, využívá se k vyprávění příběhů snů a legend. Učitel ukáže žákům ukázky tečkovaných maleb. Žáci mají za úkol pomocí vatových tyčinek vyobrazit nějaký jejich sen nebo myšlenku.
- „DREAMTIME STORIES“ – příběhy z dob snů, vysvětlují vznik světa a přírody podle aboridžinské kultury. Učitel dá žákům k dispozici tři aboridžinské příběhy, které si žáci přečtou a samostatně nebo ve dvojicích kreativně ztvární – obrázek, krátký komiks, krátká scénka atd.

6) Zvířata

Pokyny učitele: *Mezi nejznámější australská zvířata patří klokani a koaly. Víte o nich nějaké zajímavosti? Pojďme se společně nějaké zajímavosti dozvědět.*

Činnosti žáků: odpovídání na otázky, společná diskuse

Pomůcky: kniha Kamarádi z velké dálky, interaktivní tabule, kvíz – zvířata Austrálie

Popis: Učitel dočte text v knize (Drijverová, 2011, s. 89) od slova LEGRACE až do konce. Kvíz na téma zvířata Austrálie. Žáci si na papír zapisují své odpovědi, na konci si všichni společně zkontrolují své odpovědi. Následuje diskuse, co žáky nejvíce překvapilo a co už naopak věděli.

7) Cestovní pas

Pokyny učitele: *Dnes jsme navštívili stát Austrálie, dozvěděli jsme se spoustu zajímavých informací od naší nové kamarádky Carol. Měli jsme možnost se seznámit s její kulturou, australskou pohádkou i zvířaty. Nyní nám už zbývá poslední část a tou je si všechny australské zážitky zaznamenat do našeho cestovního pasu.*

Činnosti žáků: zaznamenávání informací do cestovního pasu

Pomůcky: cestovní pasy, pracovní listy, psací potřeby, tablet/počítač pro případné dohledávání

Popis: Dokončení další části cestovního pasu. Zaznamenání zajímavých informací o Austrálii a z dnešního dne.

AUSTRÁLIE - metodický list

1) MOTIVACE – POHÁDKA KLOKANICE

- Čtení s tabulkou předpovědí
- Z jakého státu by mohla být tato pohádka?

2) SEZNÁMENÍ S NOVÝM KAMARÁDEM

- Čtení textu o dívce Carol (str. 89) – odpověď na předchozí otázku
- Jen do slova KILOMETRŮ

3) VLASTNÍ GLOBUS

- Vyhledávání v interaktivní mapě
- Označit na vlastním globusu

4) JAZYK

- Hádání úředního jazyku Austrálie (angličtina)
- Krátká konverzace v angličtině (maximálně 3 ve skupině)
- Každý se v jednoduchých větách představí – tak jak to udělala naše nová kamarádka Carol
- JAZYKOLAM – vyzkoušení australského jazykolamu (při problémech s výslovností lze využít výslovnost z překladače Google)

5) ZVÍŘATA

- Dočíst text v knize od slova LEGRACE až do konce
- Kvíz na téma ZVÍŘATA AUSTRÁLIE – diskuse

6) ABORIDŽINCI

- DREAMTIME STORIES
 - Čtení příběhů z dob snů – každý si vybere jeden
- DOT PAINTING
 - Na čtvrtku menšího formátu (A5)
 - Znázornění příběhu, který si předtím přečetli
- Následná prezentace svého obrázku (zmínit propojení příběhu s obrázkem)
- Lze pustit aboridžinskou hudbu, pro lepší navození atmosféry

7) CESTOVNÍ PAS

- Doplnění prázdné strany – co si zapamatovali

5 Závěr

Současné školní prostředí se stává rozmanitějším a klade důraz na reflektování kulturní odlišnosti žáků. Pedagogové hledají efektivní způsoby, jak dětem přiblížit rozličnost světa a zároveň rozvíjet jejich čtenářskou gramotnost, tvořivost a respekt k odlišnosti. Cílem této diplomové práce bylo vytvořit a ověřit literární program s multikulturní tematikou pro žáky 4.–5. ročníku ZŠ, který by byl přiměřený věku, využitelný v praxi a umožňoval mezipředmětové propojení.

Hlavním výstupem práce je samotný program inspirovaný knihou *Kamarádi z velké dálky* (M. Drijverová). Program je rozdělen do tematických dnů zaměřených na různé země světa a doplněn o aktivity rozvíjející čtenářské, jazykové i pohybové dovednosti. Každý den je metodicky zpracován a obsahuje návrhy na mezipředmětové propojení, zejména s vlastivědou, výtvarnou a hudební výchovou.

Druhým cílem bylo ověření programu prostřednictvím rozhovorů s pedagogy, kteří jej realizovali či sledovali jako pozorovatelé. Výzkum se zaměřil na tři otázky.

První zjišťovala, zda program naplňuje vytyčený cíl. Odpovědi respondentek potvrzují, že program je přínosný – žáci byli aktivní, motivovaní a projevovali zájem o poznávání jiných kultur. Program podpořil nejen rozvoj citlivosti, ale i vztahů mezi žáky.

Druhá otázka se týkala struktury a metodického zpracování. Pedagogové ocenili jasné instrukce, nápaditost a smysluplné propojení témat. Výzvou byla někdy časová náročnost přípravy programu.

Třetí otázka směřovala k doporučením. Na základě zkušeností byly navrženy úpravy vedoucí ke zlepšení – např. časové dotace, doplnění aktivit a úpravy pro mladší žáky.

Tato diplomová práce a navržený program mohou být inspirací a praktickou pomůckou pro pedagogy 1. stupně ZŠ. Nabízí ověřený způsob, jak vést děti k poznávání jiných kultur, k rozvoji tolerance, spolupráce a porozumění prostřednictvím literatury a tvořivých aktivit.

Seznam použité literatury

COUFALOVÁ, J., 2006. *Projektové vyučování pro první stupeň základní školy: náměty pro učitele*. Praha: Fortuna. ISBN 80-7168-958-0.

DRIJVEROVÁ, M., 2011. *Kamarádi z velké dálky*. Brno: Computer Press. ISBN 978-251-2902-9.